

SIBERI MAAGILINE SOTSREALISM

Roosi Siberi lood. (Eesti asundused VII). Koostanud ja toimetanud Anu Korb. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2015. 304 lk.

2015. aasta jõulude eel ilmunud „Roosi Siberi lood” on juba seitsmes raamat Anu Korbi Venemaa eestlaste pärimust koondavate teoste sarjas „Eesti asundused”. Sarja seni ilmunud köited on võrdlemisi eriilmelised: esimesed neli keskendusid Venemaal elavate eestlaste pärimustekstidele, mida koostaja on aastate jooksul erinevates eesti väljandrändajate küladest kogunud. Esimeses kahes köites¹ olid folklooritekstid rühmitatud esmalt külade, seejärel isikute järgi. Kahes järgnevas köites² olid liigitusaluseks esmalt külad ning seejärel

žanrid ja teemad. Viies köide³ pakkus lugemismaterjali neilt, kes olid oma sünnikodust Siberist pöördunud tagasi esivanemate maale Eestisse. Liigitusaluseks olid konkreetse isikud oma lugudega. Raamatu pealkirjas esinev „elud ja lood” ei olnud mitte originaalitsev interpretatsioon sõnast *elulugu*: raamatust leiab tööpoolest hulgaliselt lugusid, erinevate žanripiiridega tekstilõike, nii külajutte, kohamuistendeid, laia diapasooniga uskumusteateid kui ka palju muud, mis kõik on raamitud konkreetsete inimeste elukäikudega. Kaetud geograafia on lai, hõlmates peamisi Lääne- ja Ida-Siberi eestlaste asumispiirkondi. Sarja kuuendas köites⁴ jätkati sama liigitusprintsipiiga, kuid geograafiliselt tuldi üle Uuralite Venemaa Euroopa-ossa: esitatud elulood on pärit Loode-Venemaalt, Volgamaalt ja Vjatkamaalt. Äsja ilmunud seitsmendas köites jõutakse ühtpidi tagasi Siberisse, teistpidi aga Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivi. Nimelt keskendutakse siin Rosalie Ottessoni, kirjandusmuuseumi

---

¹ Siin Siberi maa peal kasvanud. Ülem-Suetuki ja Viru-Pulani lood ning laulud. Koost A. Korb, K. Peebo. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1995; Ei oska rääkimise moodsa kõnelda. Zolotaja Niva, Semjonovka, Jurjevka, Koidula. Koost A. Korb. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1996.

² Seitse küla Siberis. Vana-Viru, Uus-Viru, Ivanovka, Kovaljovo, Kaseküla, Lillengof, Vambola. Koost A. Korb. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998; Taarutagused ja stepiasukad. Tara maakond ja Polivanovo küla. Koost A. Korb. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1999.

---

³ Siberi eestlaste elud ja lood. Koost A. Korb. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

⁴ Eestlased Venemaal: elud ja lood. Koost A. Korb. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2014.

aktiivse Siberi-korrespondendi materjalile, mis juba aastakümneid rahvaluule arhiivis laagerdunud ja avaldamisjärge oodanud.

Anu Korbi 2013. aastal ilmunud artikkel ajakirjas *Mäetagused*⁵ lubas aimata, et midagi sellist on varsti tulemas. Kui senised köited on olnud antoloogiad, kus materjali paljudest piirkondadest ja paljudelt isikutelt, siis nüüdne keskendub ühe konkreetse persooni esitatule. Üks erinevus veel: kui senistes köidetes on tekstid, mille autoritega Anu Korb on ise kokku puutunud, siis Ottessoniga mitte – isegi mitte kirja teel. Anu asus kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonda tööle 1975. aastal, Roosi viimased saadetised on aastast 1976. Kuid Anu hakkas Siberi eestlasi uurima alles 1990. aastate keskel, siis, kui Roosi oli juba siit-ilmast lahkunud (eluaastad 1899–1979). Roosi juurde jõudis Anu suure ringiga, kuid kindlasti mitte juhuslikult: kõigepealt käis ta läbi kümned eestlaste asundused Siberis ja Venemaa Euroopaosas, kogudes nende suulist pärimust, ja hiljem arhiveeris-publitseeris seda. Kirjutas Siberi eestlaste teemal doktoritöö, milles kogutud materjal leidis analüütilist mõtestamist. Siberis puutus ta kokku nendega, kes Roosit mäletasid, kuid Roosi ja Anu tegelik kohtumine sai aset leida ikkagi alles kirjandusmuuseumi arhiivides.

Peab tunnistama, et portreerida kõnesolevat persooni, kes retrospektiivis jätab küllaltki vastuoksliku mulje, pole üldsegi lihtne. Roosi isiklikust elust me tema saadetiste põhjal väga palju teada ei saa, küll aga edusammudest tööriindel. Eestikeelset kooliharidust sai ta vaid neli aastat Ülem-Bulanka külakoolis. Hiljem veel kaks aastat venekeelset haridust, misjärel algas nõukogude tööinimese teguderohke elu. 1924. aastal

⁵ A. Korb, *Rahvaluule osakonna Siberi kaastöölise Rosalie Ottessoni ja teadurite-arhivaaride dialoog aastatel 1969–1976*. – *Mäetagused* 2013, nr 54, lk 7–26.

astus ta Krasnojarski kalevivabrikus töötades parteisse, õppis parteikoolis ja töötas hiljem seal, kuhu partei ta suunas: juhatas külas lugemistuba, oli rajooni naisorganisaator, kolhooside organiseerija, ka kooliõpetaja. Ta sai hakkama nii traktori kui ka enda sõnutsi kolhoosi juhtimisega. Ise üritab ta jätta endast muljet kui kellestki, kes on alati seal, kus teda vajatakse. Ilmselt oleks võinud ka kosmosesse lennata, kui Terškova mingil põhjusel oleks osutunud ebasobivaks. Lisaks oli ta küll ka kolme lapse ema, kuid fakte isiklikust elust sisaldavad tema kirjandusmuuseumile saadetud ja seal arhiveeritud 2989 lehekülge materjale äärmiselt napilt. Küllap oli aeg selline – elulugude massilise kirjutamise ja kogumise aeg polnud veel kätte jõudnud, hoopis olulisemaks hinnati panust ühiskondlikku ellu.

Sellel taustal on aga äärmiselt põnev materjal, mida ta kirjandusmuuseumile saatis. Aastatel 1969–1976 pani ta arhiivile tee üle seitsmekümne saadetise, mis sisaldavad peamiselt rahvaluulelist ainet. Küllap oleks ta kirjutanud muudki, kui kirjandusmuuseumi töötajad oleksid osanud küsida. Selles mõttes heidab tema pärand valgust ka muuseumi tolle aja kogumisstrateegiatele.

Algimpulss kaastööde saatmiseks tuli Igor Tõnuristilt, kes 1965. aastal, tollal Moskva ülikooli ajalootudengina külastas Minussinski piirkonna eesti ja läti asundusi. Ju jäi siis Roosi talle silma ja see oli kahtlemata üks õnnelik hetk.

Roosi tegutsemisarealiks olid peamiselt eesti külad Ülem-Suetuk ja Ülem-Bulanka Krasnojarski krai lõunaosas Sajaanide eelmäestikus. Need on külad, mida eesti etnoloogid, folkloristid ja keeleteadlased on eesti asundustest kõige rohkem külastanud. Sealsete eestlaste elust on tehtud kõige rohkem dokumentaalfilme, reportaaže, Ülem-Suetukis tegutseb Eesti riigi poolt lähetatud ja finantseeritav eesti keele õpetaja jne – lühidalt, kui räägitakse Siberi eestlastest,

siis seostuvad nad sageli just selle kandi inimestega.

Omaaegne taluühiskond oli rikkalikum pärimusega nii Eestis kui ka eesti väljarändajate asundustes. Kui Eestis toimusid moderniseerumisega kaasas käivad linnastumine ja mitmesugused külaühiskonna muundumise protsessid paari põlvkonna jooksul, siis kaugetes asundustes, kus elati suhteliselt suletud etniliste kogukondadena, püsis varasem kogukonna struktuur kauem. Eemaldumine Kodu-Eesti kultuuriväljast kahe maailmasõja vahelisel perioodil, samas etnilistel piiridel rajanev suhteline isoleeritus muukeelsest naabruskonnast aitasid säilitada vanu kultuurijooni ja pärimust, kombeid ja töövõtteid, mis Eestis kiiresti hääbusid. Emamaa ja diasporaa sellelaadset suhet on täheldanud mitmete maade rahvateadlased. Seetõttu on etnoloogid, folkloristid ja keeleteadlased käinud aastakümneid diasporaakogukondades n-ö konserve avamas: võõrsil paiknevates asundustes on elujõus ja kasutuses paljud uskumused, laulud, tähtpäevakombed, keelenüansid ja isegi argised tegevusalad, mis kodumaal välja surnud. Rikkalik folklooripärimus kandus läbi põlvkondade ja tegelikult isegi läbi kolhoosielu aega, milles elas ja toimetas ka Rosalie Ottesson. Pärimuslik, usundilise taustaga maailm eksisteeris kõrvuti ja kohati kentsakates kombinatsioonides kolhoosielu argipäevaga. Osalt ulatub see meiegi päevadesse. See, mida Kodu-Eestis võib lugeda M. J. Eiseni koltunud lehtedega eesti usundi teemalistest rahvaväljaannetest, on Siberi eesti asundustes elavate inimeste reaalne argipäev. Ja nagu olen ise kogenud, võib see kõrvalseisjale mõjuda üksjagu teistmoodi kui läbi raamatufiltri loetud pärimus.

Mäletan, kui kord ühes Siberi eesti majapidamises arutasime peremehega Venemaa tollase presidendi Boriss Jeltsini sisepoliitikat. Peremees sarjas kolhooside lagundamist, privatiseerimist

ja sellega kaasnevat majanduslikku allakäiku. Ja siis äkki, vahetades ootamatult teemat, hakkas rääkima puugist, keda peab tema naaber ja kelle pärast ei saa ta mesilasi pidada – puuk veab kõik minema. Niisiis on maailmas endiselt paiku, kus tšetšeeni terroristid, Ameerika imperialistid, puugid ja haldjad pole mingi suvaline kirju kollaaž, vaid võib üheskoos moodustada eluilmade enesestmõistetava mustrit.

Roosi teemadering on aukartustäratavalt lai: raamatust leiab asustuslugusid, ravivõtete kirjeldusi, inimese eluringiga seotud kombestikku (sünd, ristimine, pulmad, matused), argielu ja elukeskkonna kirjeldusi (põllutöö, kütmine, riietus, toit), laulusõnu, loodusega seonduvat jne. Repertuaar ulatub jahimehelugudeni, mida naiskorrespondentilt ehk ei oskaks oodata, kuid Roosi vahendab neid ohtralt – hea pärimuse-tundja ampluaa ei tunnista soolisi piire. Kohtumised suurte kiskjatega (hundid, karud) on osalt esitatud ka minajutus-tustena.

Lugude ja motiivide päritolu pole alati selge: osa materjalist liigitub kindlalt eesti pärimusse, mille asunike esivanemad välja rännates Eestist kaasa võtsid. Kuid on ka sellist, mille puhul võib oletada laene muukeelsetelt naabritelt. Täpsem päritolu jääb paljudel juhtudel siiski selgitamata, seda enam, et Roosi näib olevat hea fabuleerija – mõndagi pärimusainesest võis ta loominguliselt töödelda. Mõndagi oma isiklikust elust vahendab ta teisiti, kui külarahvas mäletab. Näiteks kirjutab sõja algusest 1941. aastal, kui mehed võeti sõjaväkke: „Mõne nädala pärast tuli nõudekiri kolhoosi esimehele ja brigadiridele järele. Kolhoosi esimees seekord oli mu mees. Kui kutsekirja kätte sai, tuli külanõukogusse, andis kolhoosi pitsardi minu kätte ja ütles: „Na, Roosi, kolhoosi pitsart, ja juhi kolhoosi nagu oskad.”” (lk 28). Nagu ilmneb Anu Korbi eespool osundatud Roosi saadetisi analüüsivast

artiklist, on Roosi sellest episoodist kirjutanud ka kohalikus ajalehes ja küla-rahva halvakspanu osaliseks saanud: „No Roosi ikka palju valetab. Ta ütleb seal [ajalehes], et mees ütelnud talle, kui ta sõtta saadetud, et sa, Roosi, võta kolhoosi võtmed ja juhi seda minu asemel. Tegelikult ta mees polnudki kolhoosiesimees, oli lihtne puusepp!”⁶

Puusepp või esimees – lõppude lõpuks pole sellel suuremat tähtsust maailmas, kus piirid käegakatsutava ja teispoelse, reaalse ja kujuteldava vahel pole tõmmatud nii nagu meie maailmas. Ka see pole lõppeks etteheidet väärt, kui Roosi on suure osa raamatus esitatud usundilisi jutte kirja pannud memoraatidena – asjad, mis võib-olla juhtusid kellegi teisega, said lõpuks kuju, kus Roosi on pea- või kõrvaltegelane. Mõnd lugu jutustades ärkab temas korraks aktiivne parteitöötaja, siis võtab ta aja maha,

---

⁶ A. Korb, Rahvaluule osakonna Siberi kaastöölise Rosalie Ottessoni ja teadurite-arhivaaride dialog aastatel 1969–1976, lk 8.

et mõnd vanarahva uskumust sotsrealistlikust kõrgusest kommenteerida ja *ebakombeks* nimetada (lk 79, 109). Kuid seda vaid hetkeks ja maagiline maailm, kus kõik on võimalik, naaseb taas. Siis on oluline, et maagilised toimingud saaksid tehtud „täies usus” (lk 153).

Usk ühelt poolt progressi ja teiselt poolt traditsiooni moodustavad maailma, mis tänase päeva postmodernistlikust, minevikuga lõpparvet tegevast⁷ üksjagu erineb. Roosi rikkalikud teadmised ja praktiline elutarkus juhatavad lugeja nõukogudeaegsesse Siberisse, aga ühtaegu hoopis vanemasse maailma, milles ajalisi ega ruumipiire pole selgelt määratleda võimalik ega ilmselt ka mitte vajalik.

AIVAR JÜRGENSON

---

⁷ Näiteks president Ilvese tuntud ütlus: „Mis toond meid siia, see enam edasi ei vii” (<http://www.parnupostimees.ee/2707768/toomas-hendrik-ilves-mis-toond-on-meid-siia-see-enam-edasi-ei-vii>).